

ВІДГУК

офіційного опонента доктор педагогічних наук,
професора кафедри психокорекційної педагогіки
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Супруна Миколи Олексійовича

на дисертаційне дослідження Литовченко Світлани Віталіївни
**«Теоретико-методичні засади корекційно-розвивального супроводу дітей
раннього та дошкільного віку з порушеннями слуху»**,
представлене на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.03 – корекційна педагогіка

Курс України на Європейську інтеграцію потребує перегляду пріоритетів державної політики у багатьох сферах, пов'язаних з підготовкою підростаючого покоління до самостійного життя і входження в соціум. Не є в цьому сенсі винятком і галузь освіти й, зокрема, освіти осіб з особливими потребами.

Конституцією та чинним законодавством України у галузі освіти визнано рівні права громадян на освіту незалежно від статі, національності, соціального і майнового стану, віросповідання, стану здоров'я та інших обставин. У галузі освіти, реабілітації, соціального захисту держава має забезпечити доступність до якісної освіти відповідного рівня дітям з особливими освітніми потребами з урахуванням здібностей, можливостей, бажань та інтересів кожної дитини.

У цьому контексті особливого значення набуває проблема *системного комплексного супроводу дітей раннього та дошкільного віку*, оскільки якщо відповідні пізнавальні та емоційні якості з тих чи інших причин не отримали належного розвитку в ранньому, дошкільному віці, то згодом подолання такого роду недоліків виявляється справою складною, а часом зовсім неможливою. Відповідно пріоритетом національної освіти виступає упровадження міжнародних стандартів у системі надання допомоги дітям з особливими освітніми потребами: якомога раннє виявлення проблем розвитку та рання комплексна допомога (впроваджується послуга раннього втручання).

Відтак робота С. В. Литовченко, спрямована на теоретичне обґрунтування та розроблення комплексної системи корекційно-розвивального супроводу дітей раннього та дошкільного віку з порушеннями слуху, є *вкрай актуальною та значущою*.

Останнє ґрунтовно підтверджено у зроблених висновках дисертанткою на основі систематизації й аналізу сучасного стану проблеми у педагогічній науці і практиці, здійснених дисертаційних досліджень, які ще раз акцентують увагу на тому, що на сьогодні відсутні системні дослідження з розв'язання проблем корекційно-розвивального супроводу дітей саме раннього та дошкільного віку з порушеннями слуху, обґрунтування і реалізації потенціалу соціальних інституцій (заклади освіти, інклюзивно-ресурсні центри).

Правомірним є науковий апарат дисертації. Автор чітко сформулювала мету і завдання дослідження, визначила його об'єкт і предмет, використала адекватні методи дослідно-експериментальної роботи. Для даного дисертаційного дослідження характерна логічна та структурна цілісність.

Оцінюючи дисертаційну роботу за параметром *новизни*, слід наголосити, що вона полягає у здійсненні теоретичного обґрунтування системи корекційно-розвивального супроводу дітей раннього та дошкільного віку з порушеннями слуху, функціональність якого забезпечується комплексом взаємопов'язаних і взаємообумовлених впливів на становлення і навчання дітей з порушеннями слуху; розроблення концептуальних засад організації та реалізації системного корекційно-розвивального супроводу дітей раннього та дошкільного віку з порушеннями слуху в умовах спеціальних та інклюзивних закладів освіти й інклюзивно-ресурсних центрах; сучасному визначенні сутності ключових дефініції «системний корекційно-розвивальний супровід дітей раннього та дошкільного віку з порушеннями слуху», «раннє втручання щодо дітей з порушеннями слуху», «адаптивно-превентивне середовище розвитку дитини раннього та дошкільного віку з порушеннями слуху»; розробленні теоретичної моделі системного корекційно-розвивального супроводу дітей раннього та дошкільного віку з порушеннями слуху;

визначенні змісту, етапів та соціально-педагогічних та організаційних умов реалізації супроводу. На основі теоретичного аналізу та досвіду практичної діяльності обґрунтовано методичні засади, форми та технології забезпечення системного корекційно-розвивального супроводу в сучасних умовах.

Автором чітко окреслено методологічні підходи до корекційно-розвивального супроводу дітей раннього та дошкільного віку з порушеннями слуху, які складають підґрунтя подальшого дослідження та визначено концептуальні основи, що містять принципи, ключові ідеї, підходи: рівний доступ до якісної освіти для дітей з особливими освітніми потребами, зокрема порушеннями слуху; соціальна модель ставлення до особливих освітніх потреб; створення умов для різнобічного розвитку особистості дитини; визнання цінності співпраці з родиною; надання послуги раннього втручання; забезпечення переходу дитини з програми раннього втручання в дошкільну освіту; наступність дошкільної і початкової освіти.

Практичне значення дослідження, безумовно, пов'язане з теоретичними висновками і полягає, перш за все, в тому, що варіативність та мобільність системи корекційно-розвивального супроводу забезпечує можливість використання окремих змістових і методичних її складових як автономних програм розвитку і корекції для дітей раннього та дошкільного віку з порушеннями слуху та доводить доцільність й перспективність їх реалізації фахівцями спеціальних та інклюзивних закладів освіти, інклюзивно-ресурсних центрів; здобуті результати можуть бути використані у процесі підготовки та перепідготовки педагогічних працівників, практичних психологів, спеціалістів інклюзивно-ресурсних центрів, вихователів та асистентів, а також у роботі фахівців системи управління закладами освіти – з метою розв'язання проблем організації комплексного супроводу на основі сучасних світових підходів та методик.

На позитивну оцінку заслуговує чіткість методологічних орієнтирів дослідження, ґрунтовний аналіз стану досліджуваної проблеми в Україні та зарубіжжі, наукових поглядів та підходів щодо її розв'язання протягом різних етапів розвитку педагогічної теорії і практики, що зокрема, дозволило

дисертанту здійснити його на засадах системного підходу до організації корекційно-розвивального супроводу дітей раннього та дошкільного віку з порушеннями слуху.

Незаперечною позитивною стороною дисертації Литовченко Світлани Віталіївни є обрана автором логіка побудови змісту та основних результатів дослідження. Так, аналіз змісту першого розділу дисертації – «*Організація супроводу дітей з порушеннями слуху раннього та дошкільного віку як об'єкт теоретичного аналізу*» – представлено аналітичний огляд психолого-педагогічної, сурдопедагогічної літератури в контексті проблеми, що досліджувалася; проаналізовано сутність та особливості супроводу дітей раннього та дошкільного віку з порушеннями слуху; здійснено історико-генетичний аналіз проблеми; узагальнено теоретичні підходи до корекційно-розвивального супроводу.

Узагальнено основні теоретичні позиції щодо сутності, структури, напрямів корекційно-розвивального супроводу. Встановлено, що *супровід* в сучасній науці позиціонується як пролонгований, динамічний процес; командна взаємодія; комплекс заходів, спрямованих на активізацію сильних сторін суб'єктів супроводу та ін.

Історико-генетичний аналіз засвідчив, що процес, методи супроводу, інституції його впровадження на практиці формувалися вже з початку розвитку системи спеціальної освіти, відповідно організація навчання розглядається як передумова сучасних підходів до освіти та абілітації дітей з особливими потребами.

Принципово важливим є те, що на основі аналізу літературних джерел, науково-теоретичних підходів до проблеми дослідження, вивчення нормативно-правових матеріалів з'ясовано, що спроби абілітації дітей з порушеннями слуху пов'язані з найкращими традиційними поглядами на можливість їхнього розвитку, методами та підходами до навчання, становленням системи спеціальної освіти: важливість раннього та дошкільного періоду у житті дитини для подальшого успішного розвитку, навчання та соціалізації; організація розвивального середовища; побудова

навчального та корекційного процесу із врахуванням психологічних особливостей та потреб дітей з порушеннями слуху; важливість реалізації корекційної складової при організації навчання дошкільників з порушеннями слуху. Важливою умовою і чинником вирішення питань діагностики, розвитку, освіти, соціалізації дітей з особливими освітніми потребами, порушеннями слуху зокрема, є також організація супроводу.

У контексті дослідження визначено сутність *системного корекційно-розвивального супроводу дітей раннього та дошкільного віку з порушеннями слуху*, як комплексу заходів супроводження дитини на всіх етапах її становлення та навчання, спрямованих на створення адаптивно-превентивного середовища для компенсаторного розвитку та виховання особистості. Відповідно до сучасних міжнародних підходів до розуміння супроводу в авторській інтерпретації першочергово надано пріоритет розвитку особистості, а не корекції.

У другому розділі – *«Теоретичні засади та реалізація ранньої допомоги дітям з порушеннями слуху»* – автором проаналізовано стан та особливості раннього втручання в Україні та зарубіжжі; за результатами аналізу зарубіжної практики узагальнено провідні позиції раннього втручання, визначено етапи здійснення ранньої допомоги, умови ефективності її застосування; окреслено моделі організації центрів раннього втручання, акцентовано на організації центрів на базі спеціальних закладів та інклюзивно-ресурсних центрів.

Є потреба окремо зупинитися на визначених автором ключових складниках системи роботи з раннього втручання для дітей з порушеннями слуху, що забезпечують її ефективність: ранній скринінг слуху, виявлення порушення та діагностика; аудіологічне втручання, комплексна психолого-педагогічна оцінка розвитку дитини, розроблення, реалізація та моніторинг індивідуальної програми підтримки, в рамках якої особливе місце посідає розвиток комунікації; перехід до програми дошкільної освіти. Враховуючи специфіку порушення, застосування технології передбачає варіативність моделей надання послуги.

Позитивної оцінки заслуговує також потенціал спеціальних закладів (навчально-реабілітаційні центри, спеціальні школи та дошкільні заклади), діяльність яких спрямована на здобуття освіти відповідного рівня, розвиток та корекцію порушень, виконання важливих соціальних функцій. Маючи у своєму арсеналі багаторічний практичний досвід, матеріальні та кадрові ресурси, вони також можуть забезпечувати систематичну допомогу сім'ям дітей раннього віку з порушеннями слуху, відтак виконувати функції центру раннього втручання. Перспективним варіантом також визначено організацію Центрів раннього втручання на базі ІРЦ, враховуючі потенційні можливості та специфіку їх роботи.

У третьому розділі – *«Сучасний стан розвитку теорії і практики дошкільної освіти дітей з порушеннями слуху»* – досліджено систему дошкільної підготовки дітей з порушеннями слуху, окреслено сучасний стан та існуючі проблеми у наданні корекційно-розвивального супроводу дітям дошкільного віку з порушеннями слуху; схарактеризовано існуючі моделі здобуття дошкільної освіти дітьми з порушеннями слуху, які на сьогодні впроваджено в Україні.

За результатами теоретичного аналізу та аналізу педагогічної практики окреслено існуючі моделі здобуття дошкільної освіти дітьми з порушеннями слуху, які на сьогодні впроваджено в Україні. Кожна має певні особливості, своєрідність організації та корекційно-розвивального супроводу. Критеріями порівняння є: програми, за якими навчаються діти; фахівці, які працюють у закладі; специфіка корекційно-розвивального супроводу; варіанти продовження освіти після закінчення дошкільного закладу; мова навчання та спілкування.

Грунтовний аналіз вітчизняних і зарубіжних підходів, власної практики дозволив науково обґрунтувати та визначити важливі рекомендації до варіантів здобуття дошкільної освіти дітьми з порушеннями слуху, внесення змін та доповнень до нормативних документів, розроблення відповідного навчально-методичного забезпечення та ін.

Правомірно акцентовано автором на актуальності подальшого розвитку адаптивно-превентивного, розвивального, інклюзивного середовища шляхом реалізації технологій підтримки, комунікації, безбар'єрності, професійного співробітництва, максимального використання потенціалу сім'ї, залучення фахівців інклюзивно-ресурсних центрів на різних етапах корекційно-розвивального супроводу дитини з порушеннями слуху.

У четвертому розділі – *«Корекційно-розвивальний супровід як система підтримки і психолого-педагогічної допомоги дітям раннього та дошкільного віку з порушеннями слуху»* – представлено розроблену та теоретично обґрунтовану систему корекційно-розвивального супроводу дітей раннього та дошкільного віку з порушеннями слуху, яку представлено у вигляді моделі; визначено соціально-педагогічні та організаційні умови її ефективної реалізації в освітній практиці, репрезентовано розроблені зміст та форми надання системного корекційно-розвивального супроводу дітям раннього та дошкільного віку з порушеннями слуху.

Позитивної оцінки заслуговує визначення та представлення основних умов забезпечення системного корекційно-розвивального супроводу дітей раннього та дошкільного віку з порушеннями слуху, а саме: *соціально-педагогічні* (підвищення професійної компетентності фахівців; підтримка батьків дітей з порушеннями слуху; створення адаптивно-превентивного середовища) та *організаційні* (системне впровадження скринінгу слуху новонароджених та програм раннього втручання; удосконалення існуючих моделей здобуття дошкільної освіти; організація діяльності ІРЦ як інноваційних освітньо-консультативних установ). Водночас виокремлено *функціональні умови* діяльності фахівців у контексті системного корекційно-розвивального супроводу означеної категорії дітей.

Особливо слід відзначити доцільність в роботі акценту на організацію професійного співробітництва в контексті педагогічної підтримки як одному з основних принципів інклюзивного навчання, що відповідає сучасним світовим підходам. У результаті дослідження зроблено *самостійні переконливі висновки*, які мають вагоме теоретичне і практичне значення.

Список використаних джерел свідчить про ерудицію дисертанта, який досконало володіє теоретичними аспектами досліджуваної проблеми (508 найменувань, з них – 83 іноземною мовою). *Рівень апробації результатів дослідження* є також достатнім і підтверджується участю дисертантки у науково-практичних конференціях різного рівня (більше 40 виступів і публікацій на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях).

Практичне значення отриманих результатів полягає у розробленні та впровадженні: програм підвищення кваліфікації педагогічних працівників «Професійне співробітництво в інклюзивному навчальному закладі», «Стратегії викладання в інклюзивному навчальному закладі», «Технології корекційно-розвивальної роботи та навчання дитини із сенсорними порушеннями»; програм підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії з навчальних дисциплін «Теоретико-методологічні проблеми освіти осіб із особливими потребами», «Психолого-педагогічна діагностика осіб із порушеннями слуху» та лекцій до них; рекомендацій до удосконалення освітньо-професійних програм в рамках акредитації, що проводиться Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти (галузева експертна рада 01 «Педагогіка»); серії посібників для педагогів та батьків дітей з порушеннями слуху. Констатація зазначеного вище підтверджує висловлену нами раніше думку про теоретичну і практичну значущість здійсненого Литовченко Світланою Віталіївною наукового дослідження.

Повнота викладу основних результатів дисертації в наукових виданнях.

На основі аналізу змісту публікацій автора можна зробити обґрунтований висновок, що наукові положення, висновки і рекомендації, які було отримано в результаті здійсненого дослідження, у друкованих працях здобувачки викладено достатньо повно.

Позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження С. В. Литовченко, водночас можна висловити такі *зауваження та побажання*, врахування яких могло б надати роботі більшої цілісності і завершеності:

1 Об'єктом дослідження є корекційно-розвивальний супровід дітей раннього та дошкільного віку з порушеннями слуху, це ключове поняття роботи. Водночас, в обґрунтуванні сутності цього поняття на першу позицію авторка вносить саме розвиток дитини, що вносить певну неузгодженість, потребує додаткового пояснення та обґрунтування.

2 Заслуговує на позитивну оцінку теоретичне психолого-педагогічне вивчення дітей з порушеннями слуху раннього та дошкільного віку. На нашу думку, його доцільно було б доповнити аспектом щодо врахування потреб дітей з комплексними порушеннями (слуху та інтелекту, розладами аутистичного спектру тощо), зважаючи на збільшення кількості дітей означеної категорії, актуальність визначення індивідуальної освітньої траєкторії, специфіки супроводу на всіх етапах їхнього розвитку.

3 У роботі окреслено технології надання системного корекційно-розвивального супроводу дітям раннього та дошкільного віку з порушеннями слуху в сучасних умовах, зокрема технології підтримки, комунікації, безбар'єрності, професійного співробітництва, максимального використання потенціалу сім'ї, залучення фахівців інклюзивно-ресурсних центрів на різних етапах корекційно-розвивального супроводу дитини з порушеннями слуху, які є доцільними і не викликають заперечень. Водночас, у тексті дисертації не всі із зазначених технологій достатньо чітко презентовані.

4 Робота, на наш погляд, достатньо ілюстрована таблицями, схемами, рисунками, однак зауважимо, що більшість із них відбиває аналіз статистичних даних та результатів констатувального експерименту. Водночас, графічне зображення окремих етапів та ключових положень визначених дисертанткою технологій у контексті системного корекційно-розвивального супроводу дітей раннього та дошкільного віку з порушеннями слуху уявляється нам доцільним і таким, що значно покращило би сприйняття матеріалів дисертації.

Разом з тим, висловлені зауваження та побажання не впливають на загальну позитивну оцінку рецензованої роботи.

Ідентичність змісту автореферату й основних положень дисертації.

Структурна побудова, зміст, висновки, що викладені в авторефераті, повністю відображають основні положення дисертації.

Висновок про відповідність дисертації вимогам «Порядку присудження наукових ступенів».

Аналіз дисертації, автореферату та опублікованих праць дає підстави для висновку про те, що дисертаційна робота «Теоретико-методичні засади корекційно-розвивального супроводу дітей раннього та дошкільного віку з порушеннями слуху» є самостійною, завершеною науковою роботою, відповідає пп. 9, 10, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (із змінами, внесеними згідно з Постановами КМУ № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р., № 567 від 27.07.2016 р., № 943 від 20.11.2019 р., № 607 від 15.07.2020 р.), а її автор Литовченко Світлана Віталіївна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.03 – корекційна педагогіка.

Офіційний опонент –

професор кафедри психокорекційної педагогіки
Національного педагогічного
університету імені М. П. Драгоманова,
доктор педагогічних наук, професор

М. О. Супрун

